

Jak vznikají peníze

Anotace

Program interaktivní formou prozkoumává některé zásadní procesy tvorby peněz v současném ekonomickém systému. Zabývá se mechanismy, jakými soukromé banky tvoří monetární zásobu v ekonomice, a odhaluje paradoxy tohoto procesu. Otevírá otázky týkající se podstaty peněz a udržitelnosti současného ekonomického modelu.

Cíle

- Účastníci a účastnice se seznámí s tím, jakou roli hrají při tvorbě nových peněz soukromé banky.
- Účastníci a účastnice chápou vztah mezi množstvím peněz v ekonomice a rostoucím dluhem společnosti.

Doporučený věk

15–21 let

Doba trvání

45 minut

Pomůcky

papíry a psací potřeby na poznámky, text z přílohy, flipchart, fixy



Tento dokument vznikl za finanční podpory Evropské unie. Odpovědnost za obsah tohoto dokumentu nese pouze Diakonie ČCE a za žádných okolností jej nelze považovat za odraz postoje Evropské unie.

Ministerstvo životního prostředí

Tento projekt byl podpořen z programu Ministerstva životního prostředí na podporu projektů NNO působících v oblasti ochrany životního prostředí a udržitelného rozvoje pro rok 2021.



V NaZemi rozvíjíme a prosazujeme globální vzdělávání v ČR a zasazujeme se o důstojnou práci ve světě. Informujeme o pracovních podmínkách, jednáme s politiky a zabýváme se odpovědností firem v oblasti jejich dodavatelského řetězce.

Realizace programu

Uvedení do tématu a dyády (5 minut)

Na začátku uveďte účastníky a účastnice do tématu a krátce představte, čemu se bude setkání věnovat: *Dnes budeme zjišťovat, kde se berou v naší společnosti peníze, jakou mají podstatu a jak souvisejí s globálním dluhem. Budete pracovat samostatně i ve skupinách. Kdykoli v průběhu lekce se nezdávejte na cokoli zeptat.*

Úvodní aktivita vede k osobnímu zamyšlení nad tématem programu a zároveň slouží k tomu, aby se zúčastnění naladili na diskuzi s ostatními a aby se zvýšila jejich ochota či kapacita naslouchat jiným názorům a respektovat odlišné pohledy na kontroverzní téma. Rozdělte skupinu do dvojic a do rolí A a B. Vysvětlete: *Dnes se budeme bavit převážně o tom, jak vznikají peníze, a také budeme zkoumat, jakou souvislost mají s dluhem. Začneme zamyšlením, jak tyto pojmy vnímá každý z nás. Nejprve osoba A položí osobě B otázku. B pak nahlas přemýšlí a A bez přerušování poslouchá. Po zaznění zvukového signálu se role vymění.*

Vyberte jednu z následujících otázek, kterou lze použít pro otevření tématu, a napište ji na tabuli:

Jakou roli hrají v mém životě peníze?

Půjčil/a jsem si někdy peníze, a pokud ano, jak jsem se přitom cítil/a?

Máte-li dostatek času, nechte dvojice vyjádřit, co si z dyády odnášejí nebo co si díky vyprávění či naslouchání uvědomují. Upozorněte, že kdo nechce, nemusí nic sdílet.

Evokační aktivita k tématu (10 minut)

Další část programu se pokouší zmapovat, co už o tématu účastníci a účastnice vědí a s jakými vědomostmi do hodiny přicházejí. Ke sběru toho, co již vědí, použijeme metodu kmeny a kořeny.

Rozdělíme zúčastněné do třech skupin a vysvětlíme, co se bude dít: *Nyní zjistíme, co již o tématu víte a s čím přicházíte. Nebudeme tedy hledat správné odpovědi, ale zaměříme se na vaše názory. Každá skupina si zvolí jednoho zapisovatele či zapisovatelku (kmen) a všichni ostatní budou kořeny. Následně si kmeny vylosují jednu z otázek a poradí se v rámci své skupiny, jestli všichni otázce rozumějí. Každý si otázku zapamatuje. Všechny kořeny se pak vydají do terénu a postupně položí svoji otázku co nejvíce lidem v místnosti. Odpovědi si kořeny nezapisují, ale snaží se zapamatovat si je a přinést je ke svému kmeni. Můžete se ptát jednoho člověka i vícekrát, žádná odpověď není špatná. Kmen mezitím sedí u velkého flipchartového papíru a zapisuje odpovědi, které mu jeho kořeny přinášejí.*

Otázky:

- Jakými způsoby můžete zaplatit za služby a výrobky?
- Kde se berou peníze, které si vybíráme z bankomatu?
- Když si půjčíte peníze v bance, co se musí stát, abyste je byli schopni vrátit i s úrokem?

Po uplynutí stanoveného času se kořeny shromáždí u svých kmenů a odpovědi si společně projdou. Následuje prostor pro prezentaci – skupina vždy zopakuje svoji otázku a pak prezentuje sesbírané odpovědi.

Práce s textem (20 minut)

Před malou chvílí jste mezi sebou sdíleli svoji zkušenost s tématem a nyní se podíváme na to, s čím přicházejí někteří odborníci na problematiku tvorby peněz. Rozdáme vám text, který si každý sám během deseti minut přečte. Během čtení si dělejte do textu značky. Nemusíte označit každou informaci, kterou text obsahuje. Můžete si udělat třeba jednu nebo dvě značky na odstavec, někde více, jinde méně.

√	Udělejte fajfku na okraji textu, pokud jste narazili na informaci, která potvrzuje, co už jste věděli nebo co jste si mysleli, že víte.
+	Udělejte plus tam, kde jste v textu objevili zajímavou informaci, která je pro vás nová a zároveň důvěryhodná.
-	Udělejte minus tam, kde jste se v textu setkali s informací, která je v rozporu s tím, co jste si mysleli, že víte, nebo co jste slyšeli. Minus lze využít i tam, kde jste narazili na rozporuplné informace v samotném textu.
?	Udělejte otazník tam, kde jste něčemu v textu nerozuměli, našli jste matoucí informaci nebo něco, o čem byste se chtěli dozvědět více.

Po rozdání textů se zeptejte, zda je vše jasné, a dodejte, že kdyby měl někdo nějaké otázky, ať se s nimi na vás obrátí. Zbytek času (10 minut) je věnován diskusi nad textem a nad jednotlivými značkami a pasážemi, které si studenti a studentky označili. Zde je prostor pro vstup lektora jakožto vzdělavatele, který reaguje na případné odborné nejasnosti, pochybnosti či nesouhlasy.

Reflexe (8 minut)

V závěrečné části ve zkratce shrňte, co jste doposud dělali. Ve společném kolečku následně dejte prostor každému, kdo se chce vyjádřit. Nechte zaznít, co důležitého se zúčastnění dozvěděli, a dotazujte se pomocí otázek. *Nejprve jste si mezi sebou v dyádách povídali o tom, co pro vás znamenají peníze a jaké to je dlužit. Následně jste vytvořili skupiny. Byli jste buď kořeny, které získávaly odpovědi na otázky k tématu, nebo jste byli kmenem a zapisovali jste odpovědi. Pracovali jste také s odborným textem, který jsme následně společně sdíleli a bavili se o něm. Nyní má každý z vás možnost vypíchnout cokoli podstatného z toho, co jste se dnes naučili.*

- Co vás zaujalo na tom, kde se berou peníze?
- Změnil se váš pohled na peníze? Pokud ano, jak?
- Můžeme peníze vytvořené bankovním sektorem někdy jako společnost splatit?

Pokud je čas a prostor, můžeme se zeptat i na tzv. otázku za lekci, která má za cíl prověřit schopnost syntetizovat informace například z jiných lekcí či výuky.

- Za peníze si můžeme kupovat různé výrobky a služby. Jaký dopad to může mít na přírodu, pokud je peněz v ekonomice víc a víc?

Zde je prostor pro interpretaci lektora a vysvětlení souvislosti mezi růstem monetární zásoby a tlakem na přírodní zdroje.

Zdroje

JOHANISOVÁ, Naďa. online: O bankách, penězích a záludnostech exponenciálního růstu. *Sedmá generace [online]*. 26. 11. 2003 [cit. 20. 6. 2021]. Dostupné z: <https://sedmagenerace.cz/o-bankach-penezich-a-zaludnostech-exponencialniho-rustu>.

VOTRUBA, Adam. *Paradox úroků: dějiny konceptu bezúročné měny*. Praha: Doplněk, 2013.

Doporučené zdroje

GRAEBER, David. *Dluh: prvních 5000 let*. Brno: BizBooks, 2012.

HILL, Rod, MYATT, Tony. *The economics anti-textbook : critical thinker's guide to microeconomics*. Londýn: Zed Books,

2010.

Příloha

Kde se berou peníze?

Mnoho lidí na tuto otázku odpoví, že peníze přece tiskne stát či centrální banka. Ovšem celkové množství financí v oběhu (hotovost i účetní peníze) je mnohonásobně vyšší než peníze, které jsou tisknuty státem. V dalších odstavcích si zjednodušeně popíšeme jinak poměrně komplexní systém tvorby peněz soukromými bankami. Tyto bezhotovostní peníze totiž tvoří většinu všech peněz v oběhu.

Hlavní roli v tvorbě peněz hrají soukromé banky. Banky jsou firmy, které obchodují s penězi, a fungují tak jako prostředník mezi těmi, kdo mají peněz přebytek, a těmi, kdo naopak potřebují nějaké finance půjčit. Banky půjčují peníze za úrok, který je po odečtení nákladů jejich ziskem. Banky tvoří peníze kombinací dvou principů. Jedním je multiplikační expanze depozit (násobení vkladů u banky) a druhým pak paradox úroků.

Nejprve se podívejme na první fenomén – multiplikační expanzi depozit. Banky v momentě, kdy přijmou vklad od osoby či firmy, tyto peníze připsou na účet vkladatele, nicméně fakticky musí v bance zůstat (a být odesláno jako rezerva do centrální banky) jen velmi malé procento z vkladu (v ČR 2 %). Zbytek peněz může banka půjčit dalšímu subjektu. Uvažujeme-li, že tento subjekt peníze vloží zpět do stejné banky, pak banka znovu uloží malé procento do centrální banky a zbytek peněz může půjčovat dalším lidem a firmám.

Uvedeme si názorný příklad, přičemž uvažujeme, že povinné minimální rezervy (PMR) jsou 2 %. Do banky klient vloží 10 000 Kč. Jakkoli je klient stále může použít k zaplacení, banka z nich může 9800 Kč někomu půjčit. Když to udělá, peníze se rozmnoží na 19 800 Kč. V následující tabulce je znázorněno, jak takový proces může pokračovat, když každá další půjčka skončí jako bankovní vklad, z něhož banka drží povinné rezervy 2 %. Z původních 10 000 Kč je to při nepřerušení řetězce téměř 500 000 Kč.

	Vklad (Kč)	PMR (Kč)	Půjčeno (Kč)	Vytvořeno peněz (Kč)
Banka (1)	10 000	200	9800	19 800
Banka (2)	9800	196	9604	29 404
Banka (3)	9604	192	9412	38 816
Banka (4)	9412	188	9224	48 040
...
Banka (n)	26	1	25	498 761

To, že peníze vznikají prostřednictvím dluhu, způsobuje neustále zvyšování částky v oběhu. Na zemi je mnohem více finančních prostředků, než tomu bylo několik desítek let zpět, a na většinu z nich jsme si ještě nevydělal. Mají tak hodnotu příslibu, že pomocí práce a technologií vyrobíme ze zdrojů nějaké výrobky, které následně prodáme a budeme moci dluh splatit. A to i s úroky.

Když banka půjčuje peníze, je v jejím zájmu (konkurenční boj, nutnost zisku a splácení dluhů – i banky si mezi sebou půjčují), aby byla návratnost její „investice“ co největší, tedy aby z půjčky plynuly dostatečné úroky. Vysoké úroky požaduje i někdo, kdo si chce uložit větší obnos peněz v bance. Úrok 4 % znamená zdvojnásobení částky za 20 let. Peníze vytvořené bankou se tedy mají vrátit bance zpět, a to v množství navýšeném o úroky. Kde se tyto peníze vezmou? Jako ekonomičtí aktéři o ně musíte bojovat v konkurenčním boji a vytvořit dostatečný zisk, abyste mohli tyto dluhy splatit.

Pokud by ekonomika nerostla a firmy by nevytvářely zisk, z kterého by splácely dluhy a úroky, pak by nastala krize, banky by přestaly půjčovat a začaly by se domáhat zaplacení dluhů. Je tu i riziko, že by banka mohla zkrachovat. Takovému riziku čelili velké bankovní instituce například během krize v roce 2008. Měly ale štěstí, protože jsou považovány za tzv. too big to fail, tedy příliš velké na to, aby zkrachovaly. Státy tyto finanční instituce podržely z veřejných peněz (břemeno soukromých firem převzala de facto veřejnost), a riziko krachu a socioekonomických důsledků tak bylo zažehnáno.